

FERİDUN FİKRİ DÜŞÜNSEL'İN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ (1939-1946)*

Ferit YÜCEBAŞ**

Öz

Feridun Fikri Düşünsel, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beş dönem milletvekilliği görevinde bulunmuş önemli şahsiyetlerden biridir. Fikri Bey, Meclisin 2. döneminde (1923-1927) Dersim (Tunceli) milletvekilliği yapmış ve belli bir süre siyasete ara vermiştir. Daha sonra 6. dönem (1939-1943), 7. dönem (1943-1946), 8. dönem (1946-1950) ve 9. dönem (1950-1954) Bingöl Milletvekili olarak görev almıştır. Kendisi aynı zamanda 8. dönem (1946-1950) TBMM Başkanvekili görevini yürütmüştür. Fikri Bey, TBMM'de birçok konuda fikirlerini dile getiren birisidir. Sadece seçim çevresiyle ilgili sorunları değil, ülkenin temel sorunlarını da gündeme getirmeye çalışmıştır. Bunların yanı sıra Bingöl'ün eğitim ve ulaşım gibi sorunlarını da meclis gündemine taşımıştır. Hem Bingöl'ün merkezini demiryoluna bağlayacak olan Murat Suyu üzerindeki köprü'nün yapımı ve tamamlanması, hem de Kiğı ilçesinin Bingöl merkezi ile Palu arasındaki ulaşımını sağlamak için Peri Suyu'nu takip edecek bir yolun yapılmasıyla ilgili soru önergesi vermiştir. Ayrıca dünyanın genel durumu ve Türkiye'nin milli birliği hakkında konuşmalar yapmış, Köy Enstitüleri Kanunu üzerinde durmuş ve kanunu hem Bingöl hem de Bingöl benzeri iller açısından değerlendirmeye çalışmıştır. Bu çalışmada, Bingöl'ü dört dönem TBMM'de temsil eden Feridun Fikri Düşünsel'in 6. ve 7. dönem Meclis faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu faaliyetler Meclis tutanakları taranarak elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Bingöl, Köy Enstitüleri Kanunu, Feridun Fikri Düşünsel.

* Bu çalışma, ISPEC 8. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansı'nda (ISPEC 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES (December 24-25, 2021 / Bingol, Turkey)) sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
ferityucebas@yyu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-4645-1734

DOI: 10.53440/bad.1194506

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 25.10.2022- Makale Kabul Tarihi: 22.11.2022)

Atf Bilgisi: Yücebaş, F. "Feridun Fikri Düşünsel'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri (1939-1946)". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 53-68.

THE ACTIVITIES OF FERIDUN FIKRİ DÜŞÜNSEL IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (1939-1946)

Abstract

Feridun Fikri Düşünsel is one of the important personalities who served as a member of parliament for five terms in the Turkish Grand National Assembly. Fikri Bey served as a deputy in Dersim (Tunceli) during the 2nd term of the Assembly (1923-1927) and took a break from politics for a while. Later, he served as a Bingol Deputy for the 6th Term (1939-1943), the 7th Term (1943-1946), the 8th Term (1946-1950) and the 9th Term (1950-1954). He also served as the Deputy Speaker of the Grand National Assembly of Turkey for the 8th Term (1946-1950). Fikri Bey is a person who expressed his opinions on many issues in the Grand National Assembly of Turkey. He tried to raise not only the problems related to the electoral environment, but also the main problems of the country. In addition to these, he brought Bingöl's problems such as education and transportation to the parliamentary agenda. He submitted a proposal regarding the construction and completion of the bridge over the Murat Suyu, which will connect the center of Bingol to the railway, and the construction of a road to follow the Peri Suyu in order to provide the transportation of Kiğı district between Bingol center and Palu. He also made speeches about the general situation of the world and the national unity of Turkey, emphasized the Law on Village Institutes and tried to evaluate the law in terms of both Bingöl and similar provinces. In this study, the 6th and 7th term parliamentary activities of Feridun Fikri Düşünsel, who represented Bingöl in the Turkish Grand National Assembly for four terms, were emphasized. These activities were evaluated in the light of the information obtained by scanning the parliamentary minutes.

Keywords: Parliament, Bingöl, Law on Village Institutes, Feridun Fikri Düşünsel.

Feridun Fikri Düşünsel'in Özgeçmişi

Feridun Fikri Düşünsel, 1892'de İstanbul'da doğdu. Babası Roman Yazarı Mehmet Münci Bey, annesi Bedriye Hanım'dır. Fatma Jülide Hanımla evli olan Düşünsel Tefeyyüz Okulu, Mercan İdadisi ve İstanbul Lisesi'nde orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebi'ne girdi. 1914 yılında bu okuldan mezun oldu. Aynı yıl yedek subay adayı olarak orduya katıldı. Çanakkale ve Filistin muharebelerinde sahra topçusu batarya komutanı olarak hizmet verdi. Terhisinden sonra 1920'de İstanbul Barosu'na girip avukatlığa başladı. 1923'te Paris Hukuk Fakültesi'nde, "Türkiye'de Anayasa Hareketleri" konulu tezini vererek Hukuk Doktoru oldu. Fransızca da bilen Düşünsel, TBMM'nin 2. dönem seçimlerine katılmış (25 Haziran 1923) (Öztürk, TBMM-II. Dönem (1923-1927), III, 1995: 225) ve bu seçimlerde Dersim (Tunceli)

Milletvekili olarak Meclis çalışmalarına katılmıştır (TBMM Albümü, 2010: I, 90). Dersim Milletvekilliği'nden sonra belli bir süre siyasete ara veren Feridun Fikri Düşünsel, daha sonra 6., 7., 8., ve 9. dönem Bingöl Milletvekilliği ve 8. dönem TBMM Başkan Vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Düşünsel, birçok komisyonda çalışmış, İskân Bankası kurulması konusunda kurulan geçici komisyonda görev almıştır. TBMM'de oldukça aktif olan Feridun Fikri Düşünsel, birçok konuda hem önerge vermiş hem de detaylı açıklamalarda bulunmuştur (Öztürk, TBMM-IX. Dönem (1950-1954), VII, 1998: 157, 158; TBMM Albümü, 2010: I, 455). Evli ve 2 çocuk babası olan Düşünsel 23 Aralık 1958'de vefat etmiştir (Öztürk, TBMM-II. Dönem (1923-1927), III, 1995: 226).

1. Feridun Fikri Düşünsel'in Meclis Konuşmaları

TBMM'nin 6. Dönem seçimlerinde Necmettin Sahir ile birlikte Bingöl Milletvekili olarak seçilen Feridun Fikri Düşünsel'in (BCA), 030.10.0.0/76.500.9), bu dönemdeki faaliyetleri 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Bu dönem hem iç hem de dış politika açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur (Unat, 2015: 213). Deneyimli bir siyasetçi olan Düşünsel, Türkiye'nin izlemiş olduğu politika hakkında Halkevlerinde çeşitli konferanslar vermiştir (Anadolu, 29 Mart 1941). Düşünsel, özellikle ulusal meseleler üzerinde durmuştur. Bingöl ile ilgili konuları bile ulusal meseleler kadar meclis gündemine getirmemiştir. Düşünsel ile ilgili yapılan değerlendirmelerde ulusal konularda oldukça ayrıntılı konuşmalar yaptığına dikkat çekilmiştir. Bu dönemde Dışişleri Bakanları hem II. Dünya Savaşı'nın seyri hem de dünya meseleleri hakkında on beş günde bir milletvekillerini bilgilendirme toplantıları yapmaktaydı. Hilmi Uran'a göre Kazım Karabekir, Hikmet Bayur ve Feridun Fikri Düşünsel bu toplantıları yakından takip etmekteydi (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1112). Uran, bu üç kişinin sergilemiş olduğu hal ve hareketleri şöyle dile getirmekteydi: *"Bunlar hariçten de aldıkları mektupların yardımıyla her meselenin o günlerde aksayan tarafını öğrenirler ve onlar hakkında uzun uzun hazırlanırlar ve konuşurlardı. Binaenaleyh bu günler nispeten gürültülü ve patırtılı geçirdi ve günün bütün huzursuzlukları o gün ortaya atılarak kabine azasından hesap sorulur; yolunda gitmemekte olan işlerin uyandırdığı mahzurlar dökülür, saçılırdı"* (Uran, 2008: 304).

1.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Dış Politika Hakkındaki Görüşleri

1939-1945 arası, daha önce de belirttiğimiz gibi, II. Dünya Savaşı'nın dünyayı meşgul ettiği yıllardı. Bu dönemde hükümetin izlemiş olduğu başarılı politika sayesinde Türkiye savaşın dışında tutuldu.

1939-1942 yıllarında Başbakanlık görevinde bulunan Refik Saydam, Hükümetin dış politika konularıyla ilgili TBMM’de yaptığı açıklamada, hem dünyanın hem de Avrupa’nın içinde bulunduğu durum ve buna karşı Türkiye’nin almaya mecbur kaldığı emniyet ve korunma tedbirleri üzerinde durmuştu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 58). Bu açıklamalara Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel de katkıda bulunmuştu. Düşünsel, “Türkiye hükümetinin her hangi bir surette teşekkülüne, mevcudiyetine, uzaktan yakından tesir yapmaya temayül etmenin onun istiklaline, her hangi bir veçhile şu veya bu suretle müdahale edebilmeyi tasavvur ve tahayyül etmek olduğunu” söylemiştir (Vakit, 13 Temmuz 1940). TBMM’nin özellikle Türk istiklalini her şeyin üstünde tuttuğuna dikkat çeken Düşünsel, “Türk milleti daha önce istiklal savaşına girişmiş ve bu savaşı şanıyla şerefiyle bütün imkânsızlıklara rağmen başarmış ve muvaffak olmuştur. İstiklâl onun kalbinde ebedi ve ezeli bir umde, bir an’ane ve bir hakikati mutlaka olarak yaşamaktadır” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 61; Son Posta, 13 Temmuz 1940) ifadelerine yer vermiştir. Düşünsel, TBMM’nin tam itimadına mazhar olan Refik Saydam Hükümetinin takip ettiği siyaseti yerinde bulan biridir. Bu süreçte Türk milleti yekvücut olarak her türlü tehlikeyi birlikte ve yekpare olarak karşılayacak ve herhangi bir badireden başarı ile çıkacaktır. Ona göre, “*Türk milleti sulhü sever, fakat her hangi bir suretle istiklaline uzaktan ve yakından şu veya bu suretle vaki olabilecek her türlü müdahaleye şiddetle ve katiyetle karşı koymaya ahdü Peyman eylemiştir*” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 61-62) sözleri düşüncelerinin tezahürü olmuştur.

1.1.1. Feridun Fikri Düşünsel’in Türkiye İle Almanya Arasında 18 Haziran 1941’de İmzalanan Antlaşmanın Tasdikine Dair Kanun Hakkındaki Görüşleri

Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 18 Haziran 1941 tarihli Saldırılmazlık Paktı ile Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’nın dışında kalması amaçlanmıştır (Soysal, 2000: 645). Bu pakt meclis gündemine taşınmış ve Fikri Bey, söz konusu antlaşmanın her şeyden önce bir sulh eseri olduğuna dikkat çekmiştir. Hükümetin takip ettiği siyasetin Lozan Barış Antlaşması’ndan bu yana takip edilen yurttaki sulh, cihanda sulh siyasetine uygun olarak II. Dünya Savaşı için de devam ettiğini dile getirmiştir (Akşam, 26 Haziran 1941). Fikri Bey, “*Balkanlara savaşın intikali arifesinde Alman Devlet Reisi Bay Hitler’in, Aziz ve Büyük Reiscumhurumuz İsmet İnönü’ye gönderdikleri mesajların ihtiva ettiği dikkat ve nezaket ve muhteviyatında mündemiç bulunan samimiyet ve teminatın, Türk kamuoyunda güzel bir tesir yaptığını*” ifade etmekteydi. Ona göre Türkiye ile Almanya arasında hiç bir husumet ve münazaa mevcut değildi. Bu münase-

betle bu antlaşmanın İngilizlerle (TBMM ZC, Devre: VI, C. 19, (25.06.1941) 7, 167) yapılan antlaşma ve ittifakla münasebetini tetkik etmenin uygun olacağını belirtmekteydi. Antlaşma hükümlerine göre Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma geçerli ve yürürlükte kalmaya devam edecekti. Düşünsel, Almanya ile yeni bir antlaşmanın imzalanmış olmasının İngiltere ile olan ittifakı değiştirmeyeceğini dile getirmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından beri İngiltere ile Almanya'ya karşı muhafaza ettiği vaziyete riayet etmeye devam edeceğini söylemiştir. Düşünsel'e göre Türk Hükümeti, II. Dünya Savaşı'nın başından beri Türk istiklâlini ve Türk milletinin canı olan yurdunu korumaya çalışıyordu. Bu itibarla Türkiye ile Almanya arasında imzalanan antlaşmanın her suretle makbul ve muteber olduğunu belirtiyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 19, (25.06.1941) 7, 168).

1.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki 2884 Sayılı Kanun Hükümünün Uzatılmasına Dair Kanun Hakkındaki Sözleri

Fikri Bey, Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki Kanun'un¹ devam etmesi gerektiğini belirtmiş ve meclise getirilmesinden dolayı hükümete teşekkür

1 Bu kanunun idarî kısım maddeleri şöyledir: *"Birinci Madde: Tunceli vilâyetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salâhiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat vali ve kumandan seçilir. Vali ve kumandan usulü veçhile Millî Müdafaa Vekâletinin muvafakati alınmak şartile Dahiliye vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyetinin kararile tayin olunur. Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü umumi müfettişliğin de umumî müfettişidir. İkinci Madde: Vali ve kumandan vilâyet umur ve muamelâtında ve vilâyet memurları hakkında, vekillerin kanunen haiz oldukları bütün salâhiyetleri haizdir. Vali ve kumandan lüzum gördüğü takdirde vilâyeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudud ve merkezlerini değiştirir ve keyfiyeti Dâhiliye vekâletine bildirir. Üçüncü Madde: Bu vilâyetin kaza kaymakamları ve nahiy müdürleri usulü dairesinde Millî Müdafaa vekâletinin muvafakati alındıktan sonra vali ve kumandanın inhası ve Dahiliye vekilinin tasvibi üzerine kararname ile ve orduya irtibatları baki kalmak şartile muvazzaf subaylardan dahi tayin olunabilir. Bunların ve vilâyet kadrosunda iş gören subayların hak ve kdemleri mahfuzdur. Buradaki hizmetleri askerî hizmetten sayılır ve maaşları rütbelere göre Millî Müdafaa vekilliği bütçesinden verilir. Dördüncü Madde: Tayini valîve kumandana aid memurların ve müstahdemlerin harcırahları geldikleri yerden memur oldukları mahalle kadar verilir. Beşinci Madde: Vali ve kumandan vilâyette kullanılan asker memurları hakkında inzibatî bakımdan askerî kanunları kendisine verdiği disiplin salâhiyetini kullanır. Diğer memurlar hakkında da ihtar ve tevbih cezalarından başka kanunların inzibat komisyonlarına verdiği maaş katı kıdem tenzili salâhiyetlerini de resen kullanır ve bu cezalar sicile geçer. Sınıf tenzili ve memuriyetten ihraç cezaları inzibat komisyonu kararı ile tatbik edilir. Hâkimler kanunu hükümleri mahfuzdur. Ancak vali ve kumandan adliye memur ve kâtipleri hakkında hâkimler kanunu hükümlerine göre bunların âmirler tarafından verilebilecek cezaları dahi tatbika salâhiyetlidir. Altıncı Madde: Bu vilâyette umumî meclis vazifesini valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında vilâyet idare heyeti azaları ile kaza kaymakamlarından mürekkep bir heyet görür. Daimi encümen işini valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında defterdar, maarif müdürü, Nafia başmühendis veya bunların vazifelerini görenlerden mürekkep bir heyet görür. İdarei hususiyeye vilâyet kanununun diğer hükümleri meridir. Yedinci Madde: Vali ve kumandan lüzum gördüğü belediyelerde reislik vazifesini kaymakamlara ve nahiy müdürlerine verebilir."* Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Resmî Gazete, 2 Kânunisani 1936, Sayı: 3195.

etmişti. Ona göre Tunceli ve çevresinin hakikaten esaslı ve özenli bir şekilde ilerlemesini sağlamak için tedaviye ihtiyacı vardı. Bu meselenin geç de olsa düzgün bir şekilde halledilmesi gerektiğine işaret etmekteydi. Bir defa işe esaslı bir şekilde başladığını, gerek imar, gerek terbiye safhasında ve gerek genel durumu itibarıyla Tunceli'nin Türkün esaslı bir yurdu ve esaslı bir köşesi olduğuna dikkat çekiyordu. Fikri Bey, Tunceli ile ilgili olarak: *“Bütün evlatları Türk kanından iken her nasılsa biraz ihmal yüzünden bu güne kadar atıl bir vaziyette kalarak menfi bir vaziyet almış olan bu vatan köşesinin de, her hangi bir memleket köşesi gibi, taassuptan ve cehaletten kurtulmuş bir vaziyet almasını görmek mucibi saadettir”* diyordu. Öte yandan devlet idaresinin ve müfettişlerin bölgede gösterdikleri faaliyetlerin memnuniyet verici bir derecede olduğunu, bu imar ve ıslahatın yarım bırakılmaması gerektiğini vurgulamaktaydı. Düşünsel, Hükümetin takip etmiş olduğu bu yol ile kısa zamanda vilayetdeki zorba takımından kurtulacağını ve gelişeceğini söylemekteydi. Bölgedeki vatandaşların da, diğer yurttaşlar gibi askerî ve malî mükellefiyetleri yerine getireceklerine inanıyor, bu sebeple de kanunun kabulünü uygun buluyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 4, (07.07.1939), 178).

1.2. Feridun Fikri Düşünsel'in Milli Korunma Kanunu Hakkındaki Görüşleri

Milli Korunma Kanunu tasarısı 15 Ocak 1940'ta TBMM'ye sunulmuş (Ay-dın, 2019: 415), 18 Ocak 1940'ta ise kanun olarak kabul edilmişti (Yetkin, 2014: 106). 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu bir olağanüstü hal kanunuydu (Akis, 20 Nisan 1957: 16). Yani ekonomik ve toplumsal yaşamın işleyişini olağanüstü koşullarda düzenlemek için çıkarılmıştı (Metinsoy, 2017: 88). Bu sebeple TBMM'ye geniş yetkiler verilmişti. Özellikle genel veya kısmi seferberlik, devletin savaşa girmesi ihtimali ve Türkiye'yi ilgilendiren devletler arasındaki savaş hali durumunda hükümete yetki verilmiştir (Vakit, 24 Ocak 1940). Fikri Bey, bu kanunun Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükümlerince vatandaşlara temin olunan hakların, sıfatların ve genel durumların bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu durumun Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 74. maddesinin son bendine uygun şekilde ve onun esasları dairesinde tanzim edildiğini ve vatandaşın hukukunu tam bir garanti altına alındığını söylemektedir. Bundan başka düşünülen noktanın ise bilhassa savaş esnasında gayri meşru kârlara ve ülkenin fevkalâde durumundan dolayı ortaya çıkan şekillere meydan vermemek için kanuna bazı eklemeler yapıldığını, özellikle ihtikâr ve istismar ile mücadele etmek gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 139). Fikri Bey, meselenin tetkik edildiğini (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 141), Hükümetin

muayyen malların bazen belli müesseseler tarafından ülkeye daha kolaylıkla ve her durumda getirilmesini temin etmek esasına dayanan bir hak almak ve bu suretle bu hakka dayanarak bir mecburiyet yüklemek istediğini belirtmiştir. Bu mecburiyete riayet etmeyenlerin ceza alacaklarını ve bundan dolayı Hükümetin iç ihtiyacı takviye edecek etkili önlemlere başvurduğunu söylemiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 145). TBMM’de Milli Korunma Kanunu üzerinde ehemmiyetle durulmuştu. Fikri Bey, bu kanun ile yapılacak değişiklikle Hükümete stok yapmak, satın almak gibi konularda bir takım yetkiler verildiğini, fakat bu yetkileri Hükümetin bizzat yerine getirmesine imkân olmadığını dile getirmiştir. Bu sebeple Hükümeti olağanüstü yetkilerle donatmanın hukukî bir zaruret olduğuna, Hükümete gerekli yetkilerin verilmemesi halinde ise ne fiyat kontrolünün, ne de mal stokunun tespit edileceğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (25.12.1940), 164). Ona göre gerekli salâhiyetler verilmezse uygulamada birçok zorlukla karşılaşılacaktır (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (25.12.1940), 165).

1.3. Feridun Fikri Düşünsel’in 1941 Mali Yılı Maarif Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

TBMM, II. Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde bile devletin geleceğini ilgilendiren konular üzerinde önemle durmaya çalışmaktaydı. Bu konular arasında eğitim meseleleri de bulunmaktaydı. Düşünsel’e göre milletler için eğitimlerini esaslı bir sistemle yürütmek, onların doğrudan doğruya hayatlarının mukadderatını tayin eden bir durumdu. Bir millet için gençliğini yetiştirmek hususunda tuttuğu yol, istikbali tayin eden en büyük esastır demektedir. Bu bakımdan ilk mektepten başlayarak üniversiteye kadar takip edilen genel istikamet doğrudan doğruya ülkenin umumî hizmetleri için eleman yetiştirmek maksadına matuf olduğunu belirtiyordu. Düşünsel, *“Bütün Türk evlâtlarının, kendi yavrurum da dâhil olduğu halde, milletin kendilerine vazife verdiği anda ateş altında vazifeyi yerine getirecek enerji ve kudrette yetişmeleri için Maarif vekilimizin ihtimam göstermesi gerektiğini”* ifade etmekteydi. Ona göre ülkeyi imar etmek için çalışılmalıydı, fakat imar hususunda eleman sıkıntısı olduğunu söyleyerek bu hususta Maarif Vekâleti’nden büyük bir gayret beklemekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 211). Fikri Bey, kız çocuklarının eğitimine de değinmişti. Ona göre kız çocuklarına aile bilgisi, hayat esasları, aile kurumu, aile idaresi, aile bütçesi, aile sağlığı gibi konularda bilgi verilmeliydi. Bu sebeple kız enstitülerinin, daha esaslı bir bilgi ile ülkenin her tarafına teşmil edilmesi gerektiğine dikkat çekmişti (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 212). Eğitimin genel olarak doğru yolda ilerlediğini söyleyen Fikri Bey, okullardaki terbiye

meselesini de gündeme getirmişti. Bazı ülkelerde Maarif Vekâletine, “Millî terbiye” dendiğini bu noktada “eman eksikliğinin” olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca okullarda okutulan kitapların dil bakımından sıkıntılı olduğunu, bundan dolayı Maarif vekilinden kitaplardaki dilin ıslah edilmesini bu da olmazsa kitapların sonuna bir sözlük ilâve edilmesini istemekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 213). O, mevcut koşullar içinde “*dünya buhranının bize telkin ettiği dersleri almamız, mekteplerimizi ve müesseselerimizi yalnız memur yetiştirecek cihazlar halinde bulundurmamamız*” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 223) ifadelerine yer vermektedir.

Fikri Bey, Bingöl’deki kültürel faaliyetlerin yürütülmesi için Bingöl Halkevi ile Genç ve Solhan’daki halkodalarında incelemelerde de bulunmuştu. 1941 yılında yaptığı bu incelemelerini CHP Genel Sekreterliğine sunmuş ve ihtiyaç duyulan eksiklikler için partiden talepte bulunacağını belirtmişti (Sertel, 2016: 73).

Feridun Fikri Bey’in üzerinde durduğu diğer önemli bir konu da sanayii meselesiydi. Sanayiinin geliştirilmesinin asıl gaye olduğunu söyleyen Fikri Bey, Türkiye’nin bir tarım ülkesi olduğunu da göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade etmekteydi. Bundan dolayı okullardaki çocukların “*ilk kademedен son kademeye kadar, bilhassa âli tahsil noktasına kadar, ziraat dersleriyle, ziraat bilgileriyle, ehemmiyetli surette bilgilerinin takviye edilmesi lâzım gelir*” demektedir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 212).

1.4. Feridun Fikri Düşünsel’in 1941 Mali Yılı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Düşünsel’in, temas ettiği konulardan biri de sağlık meselesiydi. Özellikle dönemin salgın hastalıklarından olan frengi meselesi üzerinde durmuştu. Ülkenin birçok yerinde tahmin edilenden daha fazla frengi vakasının olduğunu, bilhassa yapılan tetkiklerde Eskişehir ve köyleri ile Malatya’nın birçok yerinde frengi salgınının yoğun olarak görüldüğünü belirtmişti. Düşünsel, frengi işi ile ciddi bir şekilde mücadele etmek için bir teşkilata ihtiyaç olduğuna dikkat çekmişti. Fikri Bey’e göre frengi mücadelesinde doktorlardan ziyade sağlık memurlarının eğitilmesi gerekmekteydi. Daha önceden frengi ile mücadele teşkilâtı vardı ve yine böyle bir teşkilât oluşturularak insanları tehdit eden salgına karşı mücadele tertibatı alınmalıydı. Ayrıca Doğu vilâyetlerinde göz hastalığının önemli bir sorun olduğunu ve Malatya’dan başlayarak iç bölgelere doğru tedbir almak ve mücadele etmek gerektiğini bildirmekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 202, 203). Bu meselenin çok ciddi olduğunu dile getirmekte ve bu afete karşı, Sağlık Bakanı’ndan kati ve ciddi

bir mücadele yapılması gerektiğini talep etmekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 204)

1.5. Feridun Fikri Düşünsel'in 1941 Mali Yılı Nafia Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, Doğu vilayetlerine doğru ilerleyen demiryolu hattının hangi aşamada olduğuna dair Bayındırlık Bakanı'ndan bilgi vermesini istemişti. Bu vesileyle Bingöl vilâyetinin Kiğı ve Karlıova kazalarının demiryolu hatlarına bağlı olmadığını dile getirmişti. Özellikle Kiğı kazasının gerek Erzurum ve gerekse Van hattına bağlanabilmesi için Bakanlıkça bu duruma el atılması gerektiğini ifade etmişti. Bu kazanın doğrudan doğruya ulaşımı olmadığından kötü durumda olduğunu, Karlıova kazasının da benzer sorunlarının olduğunu belirtmişti. Bu sebeple Erzurum yolunda bulunan Çobantaşı mevkiini bir neticeye vardırarak ve diğer taraftan da Kiğı'yı Palu'ya demiryolu ile bağlamak için Bakanlıkça bir şey düşünülüp düşünülmediğini sormuştu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 232).

1.6. Feridun Fikri Düşünsel'in Köy Enstitülerinin Teşkili Hakkında Kanun Lâyihası İle İlgili Görüşleri

3803 sayılı kanunla 17 Nisan 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri, köyden alınan öğrencileri yetiştirmek amacıyla çalışmalarına başlamış ve 27 Ocak 1954 yılına kadar hizmet vermiştir (Elmas, 2020: 5). Feridun Fikri Düşünsel, Köy Enstitüleri Teşkili hakkında TBMM'de yaptığı açıklamada, Köy Enstitülerinden "*Cumhuriyetin en güzel bir eseri karşısındayız*" diyerek sözlerine başlamıştı. Ona göre köye doğru gitmek, köylü ile yakından alâkadar olmak, onun her türlü ihtiyacını temin etmek, onun kültür ve toplumsal ilerlemesi itibariyle her türlü ahvalini yakından göz önünde tutmak için bu kanuna ihtiyaç vardı. Bundan dolayı köylünün bir an önce kalkınmasını sağlamak için kanunu çıkarmanın bir vazife olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 74). Düşünsel, eğitmen meselesini de gündeme getirerek bu kanunla bilhassa eğitmen noktasından en teknik bir şekilde başlanan davanın daha müspet, daha amelî ve daha ilmî bir mahiyet aldığını ifade etmişti. Özellikle kendi seçim bölgesi olan Bingöl'de incelemeler yapmış ve köy okullarında okuyan çocuklar ile köy durumunda olan yerlerde okuyan çocuklara bir çıkış yolu vermek gerektiğine dikkat çekmişti. Bu çocukların önemli bir kısmının memuriyet hayatına girmek, köyden ayrılmak ve bütçe çerçevesi içine girmek gibi gayelerinin olduğunu söylemişti. Kanunun kabul edilmesi ile ülke için en esaslı bir davanın halledilmiş olacağını ve köy çocukları için en güzel bir gelecek ortaya çıkacağını belirtmişti (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 74).

1.6.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Köy Enstitüleri Kanunu Hakkındaki Temennileri

Feridun Fikri Düşünsel, Köy Enstitüleri Kanunu'nun faydalarını dillendirirken aynı zamanda bazı temenniler de ileri sürmüştü. Bu kanunun daha kapsamlı olmasını ve bundan dolayı kanuna bazı hükümlerin eklenmesi gerektiğini dile getirmişti. (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 75). Düşünsel, özellikle Köy Enstitüleri Teşkilî hakkında yapılan görüşmelerde 3. madde üzerinde durmuştu. Bu maddenin "*Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid (yetenekli) köylü çocuklar seçilerek alınırlar*" konusunu değerlendirmişti. Bu değerlendirmede köy görünümü olan bazı vilâyet ve kaza merkezlerinin olduğunu belirterek Bingöl'ün merkezi Çapakçur ile Tunceli'nin merkezi Hozat'ı örnek olarak vermişti. Bunların gerçekte kasaba olmadıklarını ve hatta köyden bile geri olduklarını dile getirmişti. Bundan dolayı bu tarz yerlerde bulunan çocukların bu kanundan faydalanamamasının kabul edilemeyeceğini, kanunun bu şekliyle kabul edilmesi halinde Bingöl'deki hiçbir çocuğun kanundan istifade edemeyeceğini belirtmiştir. Kendisi bilhassa bu gibi muhitlerin faydalanması gerektiğine dikkat çekmeye çalışmıştı. Düşünsel, ileri sürdüğü nedenlerden dolayı bir takrir vermişti. Bu takririnde "*ortaokulu bulunmayan vilâyet, kaza ve nahiye merkezlerinde*" şeklinde fikrini beyan etmiş ve Bingöl vilâyetinin hiçbir kaza ve nahiye merkezinde köy okulunun bulunmadığını, Tunceli ve Bitlis'in de aynı şekilde olduğunu sözlerine eklemiştir. Ona göre buna benzer vilâyetlerin halkı bu kanundan kesinlikle yararlanamayacaktır. Bu sorunun çözülmesi için şehir ve kasabalarda ilköğrenimlerini tamamlayan ve kanunî şartlara sahip olan köy çocuklarının bu enstitülere alınması gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 82). Kendisi, 3. maddenin birinci fıkrasının şöyle düzeltilmesini teklif etmişti: "*Ortaokulu bulunmayan vilâyet, kaza ve nahiye merkezlerindeki ilkokullarla tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid (yetenekli) çocuklar seçilerek alınır*" ancak Düşünsel'in bu teklifi dikkate alınmamıştır (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 87).

Düşünsel'e göre Köy Enstitüsü'nden mezun olan öğretmenlerin yerine getirecekleri büyük görevler bulunmaktaydı. Bunu göz önünde bulundurarak hem toplumsal açıdan hem de ülkenin milli dayanakları açısından doğu vilâyetlerine ağırlık verilmesi gerekiyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 75).

Feridun Fikri Düşünsel, yaptığı açıklamalarda yalnız Bingöl'ü kastetmediğini, ülkenin birçok yerinde her ne kadar kaza veya vilâyet olarak görülen

yerler var ise de bunların köy görünümüne sahip olduğunu ifade etmekteydi. Düşünsel, buralarda okuyan çocukların öğretmen olarak köylerine dönmelelerini, köylerinde çalışmalarını ve bu kanunun nimetlerinden faydalanmasını istemekteydi. Kanunun asıl amacı ülkenin köy davasını yerine getirmek, bazı mahrum bölgelerine öğretmen yetiştirmek ve geri kalmış bölgeleri kaldırmaktır. Bundan dolayı birçok bölgeyi bu kanundan mahrum bırakmanın kanunun esas bünyesiyle uyumadığını vurgulamaya çalışmaktaydı (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1373). Dolayısıyla köy çocuklarının nerede olursa olsun kanunun nimetlerinden istifade etmesi gerektiğine dikkat çekmişti (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1374).

1.7. Feridun Fikri Düşünsel'in Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1944 Yılı Mali Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Feridun Fikri Düşünsel, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1944 yılı mali bütçesi hakkında düşüncelerini dile getirirken bu bakanlığın sosyal yardım yönünün de olduğunu ancak şimdiye kadar bu sahada tatmin edici bir faaliyetle karşılaşmadığını ileri sürmüştü. Düşünsel, sosyal yardım meselesinin aktif hale getirilmesinin bir zaruret olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştı. Diğer taraftan sağlık konusunda da değerlendirmelerde bulunmuştu. Ona göre birçok kaza doktorsuzluktan dolayı şikâyet etmekteydi. Dolayısıyla hangi durumda olursa olsun bu kazalara bir sıhhi kuvvet göndermek gerektiğini, hatta doktor değilse bile iyi yetiştirilmiş sağlık memurlarının gönderilmesini bir tedbir olarak düşünmekteydi. Bazı kazalarda sağlık memuru dahi görmediklerini, çünkü bu sağlık memurlarının büyük bir kısmının askerde olduğunu, dolayısıyla bu duruma bir çözüm bulunması gerektiğini dile getirmişti. Daha sonra sıtma ve trahom mücadelesine değinmiş ve trahom salgınının Doğu vilâyetlerinden (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 225) batıya doğru yayıldığını ve birçok kaza merkezinde eczane olmadığını belirtmişti (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 226). İlâç ücretlerine de temas eden Fikri Bey, hastaların bir hayli para vererek doktordan aldıkları reçetelerle eczanelere gittiklerini, fakat istedikleri ilâçları pahalı olduğu için alamadıklarını ifade etmiştir. Düşünsel, ilâç meselesi ve fiyatları üzerinde Sağlık Bakanı'nın hassasiyetle durmasını istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 232).

1.8. Feridun Fikri Düşünsel'in Bayındırlık Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, Van'a doğru ilerleyen demiryolu hattı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştu. Ona göre Cumhuriyet idaresinin en yüksek eserlerinden

biri olacak olan bu hatta çalışmalar belli bir noktaya kadar gelmişti. Hatta Bingöl'ün Genç kazası merkeziyle Dırahini'ye kadar olan 6. kısmı bitmişti. Fakat her nedense 1943 yılında bu hattın vaziyetinde âdeta bir duraklama safhası yaşandığını belirtmişti. Düşünsel, hattın durmuş bir vaziyette olduğunu, toprak tesviyelerinin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını, bu sebeple hattın önemini göz önünde tutarak Bayındırlık Bakanlığının konuyla yakından ilgilenmesini istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (26.05.1944), 299).

1.9. Feridun Fikri Düşünsel'in Ekonomi, Ulaştırma ve Ticaret Bakanlığının 1944 Mali Yılı Bütçeleri Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, hem devletin hem de özel sektörün elinde olan sanayi mallarının fiyatının yüksek olduğuna işaret ederek sözlerine başlamıştır. O, memleketin her tarafında, halkın en büyük şikâyeti Devletin elinde bulunan müesseselerin yüksek fiyat uygulaması olduğunu belirtmiştir. Bu durumun düzeltilmesini ve hükümetin elinde olan müesseselerin sıkı bir şekilde kontrol edilmesini ileri sürmüştür. Özel sektördeki sanayi üretimi ile ilgili açıklamalarda da bulunan Düşünsel, bunların kontrolden uzak ve bağımsız bir vaziyette olduğunu belirtmiştir. Ona göre *“memleket ıstırap içinde kıvranırken, halk her türlü sıkıntıya maruz bir vaziyetteyken ellerine üç beş makine geçirmiş bu insanların Devletin Teşviki Sanayi Kanunu'ndan istifade ederek, milletin kendi lehine temin ettirdiği kolaylığı halkın aleyhine kullanmak suretiyle ceplerini doldurmaları kabili tecviz bir iş değildir”*. Bundan dolayı İktisat Vekâleti'nin en esaslı vazifesi, bu sanayi müesseselerinin tekmil muhasebelerini kontrol etmek, hesapları ile yaptıkları fiyat yükseltmelerini Millî Korunma Kanunu ile kontrol altına almak gerekmektedir (TB MM ZC, Devre: VII, C. 10, (26.05.1944), 326).

Feridun Fikri Düşünsel, Ulaştırma Bakanlığı bütçesi ile ilgili konuşmasında ise nakliye işlerinin önemine değinmişti. Gıda maddelerinin nakliyatına ayrı bir önem verilmesi gerektiğini belirterek bunların nakli için yapılan faaliyetler ve son zamanlardaki şikâyetler hakkında bilgi istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 348).

Düşünsel, Ticaret Bakanlığının bütçe görüşmelerinde de söz almış ve Toprak Ofisi, buğday ve ekmek konusu üzerinde durmuştur. Toprak Ofisi faaliyetinde bilhassa ambarların durumuna değinerek ambarlarda çürüyen buğdayların ne kadar olduğunu sormuştur. Dönemin şartlarından dolayı hububatın korunmasının önemini belirtmiştir. Ambarların teftiş edilmesini ve bir tek buğday tanesinin bile ne kadar kıymetli olduğunu dile getirmiştir.

Bu dönemde hububatın yeterli görülmediğini ve yağmurun yağmasını herkes gibi kendisinin de beklediğini ifade etmiştir. Diğer taraftan da çiftçinin elinde dünya kadar mal olduğu yönünde haberler aldığını ileri sürmüştür. Düşünsel, geçen yıldan kalan buğdayların bir an önce satılması gerektiğini belirterek bakanlıktan bu hususta çözüm beklediğini dile getirmiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 358). Ayrıca ekmeğin insan hayatında tuttuğu yerin bilinen bir gerçek olduğunu ve un ihtiyacını temin ederken halkın şeker ihtiyacını da karşılamak gerektiğini sözlerine eklemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 359).

1.10. Feridun Fikri Düşünsel'in Tarım Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

TBMM'de 21 Ağustos 1946'da yapılan Başkanvekili seçiminde Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel seçime katılan 251 milletvekilinden 250'sinin oyunu alarak Başkanvekili² seçilmiştir. Düşünsel kendisinin Başkanvekili olarak seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada; *"Uhdeme verdiğiniz bu şerefli vazifeyi hakkıyla ifa etmek için bütün gücümle çalışacağım. Her zaman bu teveccühünüze layık olmayı en kıymetli bir hayat vazifesi telakki edeceğim"* demekteydi (TBMM TD, Dönem: 8, C. I, (21.08.1946), 82). Meclis Başkanlığı için 1 Kasım 1947'de yapılan oylamada ise Kâzım Karabekir, seçime katılan 324 milletvekilinden 322'sinin oyu almıştır. Başkanlık vekilliklerine ise Feridun Fikri Düşünsel, Fikret Sılay ve Raif Karadeniz seçilmiştir (TBMM TD, Dönem: 8, C. VII, (01.11.1947), 5-6). Aynı şekilde 1 Kasım 1948'de Başkanvekillikleri için yapılan seçime 301 milletvekili katılmış ve Feridun Fikri Düşünsel ile Raif Karadeniz (Trabzon) ve Cevdet Kerim İncedayı (Sinop) 297 oy alarak seçilmişlerdir (TBMM TD, Dönem: 8, C. XIII, (01.11.1948), 8-9). 1 Kasım 1949'da Başkanvekilliği için yapılan seçimde ise Feridun Fikri Düşünsel 299 oy almıştır (TBMM TD, Dönem: 8, C. XXI, (01.11.1949), 11).

Sonuç

1939-1946 yılları arasında 6. ve 7. Dönem Bingöl Milletvekili olarak görev yapan Feridun Fikri Düşünsel, TBMM'de faal bir şekilde hareket eden milletvekillerinden biri olmuştur. Düşünsel'in TBMM'deki faaliyetlerine bakıldığında, birçok konu üzerinde hassasiyetle durduğu görülmüştür. Özellikle dönemin içinde bulunduğu uluslararası atmosferin de etkisiyle Türkiye ile ilgili konuları yakından takip etmeye çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda ulusal konular meclis gündemine daha fazla meşgul ettiğinin

2 TBMM Başkanvekili ile ilgili detaylı bilgi için bkz, TBMM Albümü (1920-2010), I, 455.

den Feridun Fikri Düşünsel seçim bölgesiyle ilgili konuları meclis gündemine pek fazla taşıyamamıştır. Bu dönemde hükümetin takip ettiği politikayı yerinde bulan Düşünsel, Türkiye'nin barıştan yana bir tutum sergilediğini ve bunun gereği olarak ittifaklara sadık kaldığını vurgulamaya çalışmıştır. Bu siyasetin Lozan Barış Antlaşması'ndan beri takip edilen politikanın yani yurtta sulh, cihanda sulh siyasetine uygun olarak II. Dünya Savaşı içinde de devam ettiğine dikkat çekmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılara rağmen Bingöl ile ilgili sorunları da mecliste dile getirmeye çalışmıştır. Bingöl'ün her açıdan kalkındırılması gerektiğini düşünen Düşünsel, özellikle eğitim meselesi üzerinde durmuştur. Köy Enstitülerinin etkin olduğu bu dönemde Bingöl gibi gelişmemiş illerin Köy Enstitüleri Kanunu'ndan faydalanamadığını meclis gündemine taşımıştır. Bu kanunda yapılacak değişikliklerle Bingöl ve benzeri illerin kanundan daha fazla istifade etmesini sağlamaya çalışmıştır. Bingöl'ün Kiğı ve Karlıova kazalarının demiryolu hatlarına bağlanması için Bayındırlık Bakanlığı'nın konuyla yakından ilgilenmesini ve özellikle Kiğı kazasının hem Erzurum hem de Van demiryolu hatlarına bağlanması için gayret etmiştir. Dönemin olağanüstü koşullarından dolayı hükümetin aldığı tedbirleri yerinde bulmuş ve desteklemiştir. 1939-1946 yılları arasında ülkede yaygın olarak görülen hastalıklarla mücadele için sağlık teşkilatlarının yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur.

Kaynakça

Arşivler

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI (BCA)

Resmi Yayınlar

T.C. RESMÎ GAZETE

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ

Sürelî Yayınlar

AKŞAM

ANADOLU

SON POSTA

VAKİT

Kitap, Dergi ve Makaleler

AKİS DERGİSİ

AYDIN, M. K. (2019). “Millî Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişî (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXIX, Sayı: 1, s. 413-428.

BİNARK, İ. (2004). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1945)*. C. II, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

ELMAS, A. (2020). *Köyü Canlandırma Hareketi Olarak Köy Enstitüleri*. Ankara: İksad Yayınları.

METİNSOY, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZTÜRK, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem (1923-1927))*, C. III, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

ÖZTÜRK, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-IX. Dönem (1950-1954))*, C. VII, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

SERTEL, S. (Nisan 2016). “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, *Tarih ve Gelecek Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 2, s. 50-81.

SOYSAL, İ. (2000). *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TBMM Albümü 1920-2010, (2010). I (1920-1950), (Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

UNAT, K. (2015). “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Propagandaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 56/Bahar, s. 209-548.

URAN, H. (2008). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. (Haz. Cem Çobanlı, Pınar Güven), (Ed. Emre Yalçın), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YETKİN, Ç. (2014). *Karşı Devrim: 1945-1950*. Ankara: Kilit Yayınları.

